

Metafysica: het menselijk leven van binnenuit gedacht

Een samenhangend verhaal over metafysica vertellen is een grote uitdaging. Het is duidelijker wat metafysica niet is dan wat zij wél is. Metafysica kent vele vormen, waarin vaak de eigen definitie van metafysica als universele norm gesteld wordt. De geschiedenis toont een ongelofelijk rijk beeld van metafysische opvattingen en ervaringen.

Wat betekent dit voor het begrip metafysica?

In de twintigste eeuw gaat metafysica bijvoorbeeld schuil onder de thematiek van *La vie du sujet*, het leven van het subject en in het algemeen de subjectiviteit.

Die ontwikkeling had al een lange geschiedenis. Bij Kant aan het eind van de 18^e eeuw heet het centrale thema *Kritik der reinen Vernunft*. Om eindelijk het metafysisch naïeve denken te doorbreken, onderneemt Kant een wending naar het subject. Kants programma is meer methodologisch dan beschrijvend, zoals de moderne fenomenologie beschrijvend is. De modernen lijken gekenmerkt door hun distantie en misinterpretaties van enerzijds de oude metafysica van twee werelden (de zintuiglijke en de intellectuele) en anderzijds van de antieke begrippen van substantie of essentie.

De moderne geest van het denken van Descartes en Leibniz is herkenbaar in Kants programma ook al is Descartes dichterbij de antieken gebleven. Maar veel belangrijker is de indruk dat Plato en Aristoteles al bij Descartes niet meer goed begrepen werden en dat hun inzet veel minder dogmatisch was dan wordt gedacht. Dat betekent dat wij over Kant en Descartes kunnen heenreiken naar die antieken en minder gevangen hoeven te blijven in de keuzemogelijkheden die de modernen wellicht tot in de twintigste eeuw ons hebben voorgehouden.

Maar bij alle verschuivingen gaat het er steeds om te vertrekken vanuit het leven en te zoeken naar de essentie van het leven. De termen zijn in zekere mate secundair, ze weerspiegelen meer of minder duidelijk een ‘verhouding tot het leven’, dat is een gezichtspunt dat met name bij Nietzsche centraal staat.

Dat te beseffen is echter zo oud als de metafysica bij Plato en Socrates.

Dat betekent overigens niet dat alles maar ‘relatief’ is. Dat concept ‘relatief’ speelt wel een sleutelrol bij fundamentele analyses van de aard en objectiviteit van het menselijk kennen.

In het waargenomene weerspiegelt zich in het object een relatie tot het kennend subject.

Metafysica is expliciteren van wat impliciet is. Dit noodzakelijkerwijs terugkerende motief van het concrete object dat de subjectiviteit weerspiegelt, verhindert dat metafysica

abstract wordt. Metafysica is in zekere zin steeds een analyse van de subject-object-verhouding, waarin de correlatie tussen beide in allerlei verschillende vormen expliciet gemaakt wordt. Zo'n analyse leent zich niet voor eenduidige definities. Want men zal zich moeten verplaatsen in cultureel en historisch wezenlijk verschillende perspectieven. Die perspectieven vormen geen afgesloten systeem. Ze kunnen als analoog met een sterke identieke betekenis worden gezien. Ook als ze uiterlijk niet op elkaar lijken, kunnen ze intrinsiek verwant zijn. Het gaat om een essentie die op verschillende wijzen tot uitdrukking komt, zonder in een onderliggend systeem gefundeerd te zijn. Dat impliceert; dat er in ieder geval geen filosofische taal beschikbaar is, die een kant en klaar systeem vormt.

In die zin is de gedachte van een *philosophia perennis* een gevaarlijke verleider. Er is eerder sprake van een systeem van verschuivingen en van elkaar kruisende lijnen. Er is niet alleen verschil in geest. Ook verschuift de betekenis van begrippen die gebruikt worden. Metafysische begrippen leven alleen wanneer hun open karakter gerespecteerd wordt. De kern van het metafysische zit in de motivering die in het denken, dus in het reflexieve traject van een zelf-reflectie een positieve betekenis krijgt. Die 'zelf-reflectie' mondt uit in een intuïtief inzicht in de essentie van het menselijk leven. Ook als onze perspectieven steeds veranderen, hebben we toch te maken met de fundamentele identiteit van de kernproblemen.

De veranderingen in het waarheidsbegrip, dat tot het hart van de metafysica behoort, illustreren dat heel duidelijk. Wanneer hermeneutische filosofen in de twintigste eeuw het buitengewoon intrigerende waarheidsbegrip belichten, grijpen ze met name naar de 'waarheid in de kunst', in onderscheid tot een waarheid die primair verbonden is met theoretische kennis. Waarheid is voor de traditie verbonden met het goddelijke licht dat de ziel verlicht en rust geeft. In de moderne tijd is zij gegeven in de redelijkheid van een morele orde die in ons handelen tot uitdrukking komt.

Maar ook in Nietzsche's gevecht met het westerse nihilisme en zijn omkering van alle waarden blijft een metafysische motivering bestaan. Het anti-moralisme van Bataille weet in de extase die met dood en seksualiteit verbonden is een diepte te ervaren die metafysisch is. Metafysica staat dan eerder voor een bepaald perspectief en niet zo zeer voor een pretentie te weten hoe de dingen, de natuur of de ziel begrepen moeten worden.

Het besef van die impliciete redelijkheid is sterk aanwezig in het begin van de geschiedenis van de metafysica. Het is namelijk een van de meest elementaire inzichten van Socrates dat

er geen volledige definitie te geven is van het goede of de deugd. Er is in verband met metafysica geen definitie te geven die het object direct neerzet.

Is metafysica een geheel van theorieën in een stabiel evenwicht? Is er een metafysisch systeem dat als het ware een richtinggevende blauwdruk van alle theorieën omvat? Het gaat eerder om een breed, open perspectief dat bijvoorbeeld in Plato's discussie met de sofisten als adequaat of adequater verschijnt. De context is bij Plato dus een ethische, het maatschappelijk leven confronteert ons vanzelf met de vraag naar de deugd: weten we wat het goede is?

Metafysica is primair wereldbeschouwing, maar de concepten die in wereldbeschouwingen functioneren hebben veelal hun dynamiek verloren. Een wereldschouwing hanteert vaak 'gefunktionaliseerde wezensinzichten', concepten die hun geschiedenis verloren hebben. Hier ligt de noodzaak van de metafysica als wetenschappelijke discipline.

Dr K.J. Brons

Lezing Brons: “Wat is de betekenis van de metafysica in de huidige tijd?”

(22/2/10)

1. Uitgangspunt voor Brons is dat men niet kan spreken over ‘de’ metafysica. Er is geen systeem, er zijn meerdere vragen die ons toegang verschaffen tot het metafysisch domein.
2. De vraag die in het hart van de moderne metafysica staat is: In hoeverre raakt zij aan het leven en aan de rationaliteit van de ethische rechtvaardiging van dat leven? Die raakvlakken zijn vaak niet goed aan te geven. Ze zijn onbepaald en moeten expliciet gemaakt worden. De metafysica bekijkt hoe dat moet geschieden.
3. In de moderne tijd is er sprake van een minder open houding met betrekking tot de metafysica dan in de positie die de Antieke denkers innamen. Daarbij is onze etikettering van het denken van de Antieke filosofen vaak te simpel. Zo hadden de zogenaamde natuurfilosofen veel meer inzicht in de dynamiek van het kosmische leven dan nu wel verondersteld wordt.
4. Bij Plato krijgt de metafysica voor het eerst duidelijk vorm. Enerzijds wordt de metafysica bij hem voor het eerst werkelijk kritisch en krijgt het aanzien van een kritische wezensanalyse, anderzijds plaats hij het eros-begrip in het hart van zijn filosofie. De betekenis van de liefde wordt bij Plato niet verklaard door de geliefde, maar door de wijze waarop je jezelf op deze betreft of op de manier, waarop je je tot iets verhoudt. Het is een verlangen naar iets dat je op dat moment niet bezit maar dat dieper wordt naarmate het zich verder verwijderd van de oorspronkelijke ervaring.
5. Er is in de liefde sprake van een voortdurende poging een verlangen te continueren in nieuwe en steeds diepere vormen, waar de liefde zich op richt: het is het nieuwe, waar de wereld zwanger van is. Dat is wat Plato bedoelt als hij in het Symposium zegt dat we onsterfelijk zijn in onze sterfelijkheid. Dat is voor hem de basis voor de open dynamiek van het leven.
6. Bij Plato is nergens sprake van een gerichtheid op het absoluut goede, nergens in zijn tekst zal men dan ook de tegenstelling absoluut/niet-absoluut aantreffen. Het goede is voor hem de weerspiegeling van wat ons absoluut aangaat. Het is dan ook geen buiten ons staande kwaliteit, maar is binnen in onszelf te vinden. Deze voortdurende betrokkenheid op het goede stelt ons in staat om zo juist onszelf te zijn. Het gaat er om steeds weer dat wat je weet, inclusief de kennis van je zelf, in te brengen in dit proces. Zo bezien is de weg naar het goede een indirecte, die loopt via jezelf, en waarin je je impliciete betrokkenheid op de wereld richting ‘het goede’ steeds meer expliciteert. Later bij de denkers van de Duitse Ideologie zal men spreken over de subject/object betrokkenheid. De kern van dit expliciteren is het steeds weer duidelijk maken van hoe je je impliciet tot de wereld verhoudt.
7. Bij Nietzsche is er sprake van een zeer kritische, ideologisch te noemen houding. Met sterk retorische middelen dwingt hij tot een reflexieve houding die de waarheid

kritisch benadert. Voor Nietzsche – en dat is één van de voorbeelden hoe de antieke denkers vaak veel te dogmatisch geïnterpreteerd worden – is Plato juist wel de filosoof van het ware en het absoluut goede, iets waar hij zich met kracht tegen wenst af te zetten.